

Géczi János

---

## Baka István rózsája

---

A *Forrás* 1994 novemberi számának élén egy Baka István vers áll. Ez se nem feltűnő, se nem szokatlan: az utóbbi időben — önmagához képest — Baka sokat ír. És sokat közöl, ráadásul pontos, jó, szívhez közel eső szövegeket.

A vers címe: *Carmen*, alcíme: A. Blok fordítása közben. Nyilván e munka születéséhez hozzájárult Blok *Carmen*-versciklusa, amelyet Baka ebben a hivatkozott *Forrás*-számban tesz közzé. A *Carmen* szerepjátszó vers, bele illik költőnk hagyományos tematikájába, jambikus lüktetésű sorok, rímek, négysoros strófák, laza keret, dús és lehatárolt, ezért aztán tömbös motívumok, hangjaikban és érzelmi töltésükben erőteljes duzzadó szavak. Mindez századeleji oroszos is (abból az időből, amikor Leningrádban létezhetett, ha egyáltalán akkor odafigyelt valaki, Európa egyik költészeti központja); szóval egybe kerítették a jellegzetes Baka-hangzás (és mítosz) kellékei is.

Mégsem a versről akarok írni.

Egy motívumról. A rózsáról. Amely most éppen Blok verséből indáztott hozzá át (7. vers: „Rózsák — riasztó szirmaik heve, / Nem a te fürtöd éjlő verese”; valamint a 8. vers: „Császármő, rózsákkal koszorúva, / Tündérmesék álmába merülsz”). Blok rózsamániás volt — egész életművét benőtte a pompás illatú cserje.

Blok kiteljesedett, tavaszi, túlhevült és ajzottan réveteg virágja Bakánál is ugyanaz a hatású — miközben mégis visszakúszott a háttérbe; hogy mindaz, ami így, a rózsahiányos térben láthatóvá válik — az emberi létezés ambivalenciája — még intenzívebb legyen.

### *Baka Carmenjének versszövege:*

*Az érte meg, nem az a rózsá,  
Mit odadobtál, hanem az,  
Mi nyelvhegyemtől harmatozva  
Bontotta szirmát: a tavasz*

---

Egyetlen tavaszom virága,  
Amit csak árulás, halál  
Követhetett. Megérte, drága,  
Hogy ami romló, sírba száll

Idő előtt, — a te időben  
úgyszincsenek órák, napok:  
Szeress akárkit — élőlőttem  
Nem voltál, és ha nem vagyok,

Nem is lehetnél! Nyári, kármin.  
Rózsáid szirma elperereg...  
A kérdésre: ki vagy te, Carmen?  
Csak véreddel felelhetek.

Nem érted, Carmen? Engem, téged  
Nemcsak a kék köt össze már,  
Hanem az árulásod végleg  
Feloldó végtelen halál

Baka *Carmen*, versének, rózsája újabb jelentéseket is magába fogadott, nemcsak a tavasz és a szenvedélyes lelki szerelem virága, hanem a heves testiségé, az elmúlásé, a végzeté is. Olyan ambivalenciák töltik meg pirosukkal és fodrozzák ezt a rózsát, amely jellegadó költőnk is így-úgy meghatározza, s gondolom, ez az ellentmondásrendszer illetően vállalása-felmutatása teszi éppen Bakát egyik legfontosabb poétánkká.

Kortársaink közül alig van költő, aki tudja: a virág nem egyértelmű. Mert nem az a természete.

A honi költészetben Baka István lírája annyiban is sajátos, hogy rendkívül faj- és egyedgazdag az élőlényvilága. Az állat- és növényvilág vagy a rájuk utaló motívumok változatossága már-már szokatlan, a pályatársak (az egy Szepesi Attila kivételével) többsége bizony nem igen tudna tájékozódni egy mérsékelt égövi lomberdőben vagy éppen egy lassú folyású víz — pl. a Tisza — partján. Persze, Baka nem természetlírát művel (nem mintha a természetlírira eredendően rossz volna, csak éppen Áprily óta senki, aki amúgy igazán vállalná természeti



lénységét is), érzéseai annál zaklatottabbak és szociológiailag humanizáltabbak.

Hogy a magyar irodalom utóbbi idejében számos élőlény kihalt vagy kihalt félben van — evidencia. (Mondjuk) Sarkadi egész életművében jó ha százszor írt le élőlénynevet, legtöbbször a lovat és a kutyát emlegette, Kassáknál is egy madár ül le a száraz ágra s nem veréb, nem pinty nem is más néven nevezett szárnyas jószág. Nagy László pl. inkább termelt a versében cukorrépát, a fekete gallyú kökényt is megtúrta a verssoraiban: nála azonban az embert állják körül az élőlények, mindannyian az embert és helyzetét akarják érzékíteni. Szócs Géza — aki pedig ismeri az ükörke loncot — csöppet sem tipikus platánlevelet rajzol a könyvébe, Marno János és Kukorelly Endre láthatólag irtózik az élő környezetétől, a prózaírók többsége meg esetlenül bukdácsol a képzelt lények és a valós gyökerek között. (Stb.)

Baka azonban még ismeri a hóvirágot és a hars pipacsot, cseresznyefái és meggyfái lombfakadással egyidőben virágoznak, a nád és a fűz arra teremtett amire a természeti valóságukban, a szél nem a faodúban hanem a tölgy odvában jár, a bodza, a tücsök és hattyú se akar kihasadni a szövegtestből és összevissza mutogatva illegetni magát. Ha a hárs ott nőtt Széchenyi kertjében, akkor Baka Széchenyi-versében ott fog villámsújtva állni, s ha pedig kiscicáról ír, biztos létezett egy olyan macska, amely költőnk lábánál cicává dorombolta magát vissza.

De nézzük meg közelebbről Baka István rózsáját.

Baka — *Carmen*jéig — háromszor idézte magához szóban a rózsát, azt is 1988-ban. *Aeneas és Dido* valamint *Szonett és ellenszonett*, írásaiban jelzőkké lazítottan, különösebben nem is fontosabb jelzőkké. E versek azonban kitüntetett szerepűek. Korábban Baka versszerkezetei olyanok, hogy a homogén verstesteken belül általában kimutatható a zenei szerkezet, a tézis-antitézis-szintézis veroszakok egymásra következő rendje, s ezekben mint tartalom, mint hordozott a (verset előhívó) ellentmondás. A két, rózsás jelzői szerkezetet tartalmazó vers teste azonban számmal is megjelölt részekre, darabokra válik, részben új cselekvési lehetőséget adva a versbeszélőnek, részben pedig a vers (korábban egymáshoz közeleső) pólusait végletesen, paradigmaszerűen eltávolítva egymástól. Baka addigi életművével példázott, az életellentmondásokat felmutató költői képei, versei, ciklusai, kötetei eszenciája itt a vers szerkezeti épülésében is nyilvánvalóakká váltak. Hogy ehhez a rózsák hozzájárultak, gondolom, bizonyíthatóak.

Baka a köteteit komponálja; a versek nem időrendben, hanem motívumaik szerint követik egymást. De akár az időt, akár a motívumot vennénk figyelembe, a két említett rózsás vershez — a *Carment* megelőzően — kapcsolódik a Pierre de Lorraine (1964-1721) nyomán íródott, szintén a két pólus között kettévágott *Mágikus szonettek* című.

1

*Végy egy palackot, tedd belé a rózsza  
magja eleven kivonatát,  
hamvaszd el, aztán hűvös harmatát  
egy nyári éjnek gyűjtsd a lombikodba,*

*s párold le, majd a hamuból kivont sót  
a harmat párlatával összegyúrd,  
zúzott üveggel, bóraxszal bedugd  
s gőzölgő lótrágyára tedd a flaskót,*

*hagyd ott egy hónapig, amíg megérik!  
S ha duzzadón a kocsonyás anyag  
feszíti már a szűk üvegfalat*

*sikerrel jártál — napsugár ha éri,  
palackodban, dús szirmokkal tele  
megjelenik a rózsza szelleme.*

2

*Végy egy palackot: önmagadat, s beléje  
tedd napjaid élő kivonatát,  
hamvaszd el, aztán súlyos harmatát  
pergesse rá kihűlt szerelmed éje,*

*párold le, majd a hamuból kivont szót  
az emlék párlatával összegyúrd,*



*az öncsalás bóraxszával bedugd  
az enszennyedtől gőzölgő flaskót*

*s feledd egy hónapig, amíg megérik!  
S ha duzzadón a dúlt emlékezet  
már szűkül és feszíti lényedet,*

*sikerrel jártál — napsugár ha érint,  
elmédben, metaforákkal tele,  
megjelenik a líra szelleme.*

Ez a vers beszél: nem is kell helyette elmondani azokat az ambivalenciákat (hány is van?) amelyek — szerintem — a Baka verseket érvényesítő és kormeghatározóvá teszik.

\*

A rózsá kivírít az első sorból! — mit tudunk még róla? Amióta parlagi rózsából nemesedten valahonnan Elő-Ázsiából átkerült a mediterrán tájakra s onnan a mérsékeltövi kontinensre a rózsá a mítoszok és regék, vallások és kultuszok, művészetek és kertek középpontjában is áll. Egyedül a virága (némelyiknél a virágzata) lehet mindennek az oka, annak is a színe, illata és változatos formája, mert ugyan ki feledkezne rá a tüskés, fiatalon zöld öregen meg szürke hajtásaira, páratlanul szárnyalt, összetett — megelehet finom rajzolatú, pálhaleveleikkel együtt meg egyenesen attraktív — leveleire, középmagas, hol kúszó, hol fácska természetű bokraira — szinte nincs olyan ábrázolása, amely kizárólag e vegetatív szerveket ábrázolná. Minden mű középpontjában — elég kihívóan — maga a rózsánövény generatív szerve: a virága terpeszkedik, bár hol sok a szirma, hol pedig szerényen húzódik meg a maga öt szíromlevelével.

A rózsák vannak vagy kétszázan: ennyire becsülik a biológusok a rózsafajok számát. De igaz, az ebbe az alcsaládba tartozók — ami a hívalkodó szaporító szervű növényektől el is várható — előszeretettel keverednek egymással, lassan már nincs kertész, ki a modern nemesítésű rózsaváltozatnak meg tudná mondani az eredetét. Mifelénk biztosan élt (s utódaik ma még élnek) a halavány rózsaszín virágú gyepűrózsá, a bíborveres parlagi rózsá, a fehér virágú (és fekete termésű) jajrózsá és a tüskétlen hajtású, rózsaszín virágú bérci rózsá.

Az egyiptomiak és a perzsák, a görögök és a latinok a *Rosa gallica* vagy parlagi rózsza utódaival éltek együtt, ezek változata került át a kolostorkertekbe. Belőle lett a százlevelű rózsza, aminek egyik fajtája a moharózsza.

A tearózsza is keleti eredetű amint a pézsmarózsza, a damaszkuszi rózsza, vagy csak a 18. százdban megtalált futórózsza. Az igénytelenebb fehér rózsza származási helyét nem tudom. E sokféle fajzattán keveredett — és létrejöttek a mai alakok, de annyi, hogy alig néhányan ismerik az ősieket, a nevük és feledésbe merül lassan, a mai kerti rózsafajták új csoportneveket kapnak, s lettek belőlük teahybridek, polyanthák, kúszrózsák, remontansok, Pernetek, Bourbonok, Noisette-ek. Annyira azért mindegyik visszaemlékezik: szeretik a fényt és a meleget, csak tűző napon virágoznak, ezt sem kezdik júniusnál korábban, de arról már megfeledkeztek, hogy eredetileg csak az északi félgömb kontinentális területeit népesítették be — manapság már átkelnek az Egyenlítőn, habár azt a füledt-csapadékös éghajlatot továbbra se nagyon kedvelik.

A kolostorkertek rózsája ez a százlevelű volt, bíborpiros, lecsüngő virágával, vékonyka gallyaival. Eleső alakja, feltűnő színe alkalmas arra — hiszen kiszabadult az erotomán görög-latin mitológiából — hogy a kereszténység szellemében másról kezdjen beszélni, aztán később ismét csak másról.

És persze Baka rózsája — ha a *Carmen*ről van szó — csak a parlagi rózsza, vagy annak közeli leszármazottja lehet. Illeszkednek egymáshoz vadságukkal, tüskességükkel, alacsony termetükkel, s talán önmagukra figyelésükkel és hűtlenkedéseikkel. *Carmen* vérszíne lehetne a szirmok színe is (gondolom, nem véletlen, hogy néhány évtizede létezik egy hasonló nevű rózsza, vágó típus, a hajba vagy a blúzra lehet tűzni, gomblyukba nem, ahhoz túlzottan nagy virágú). És mind a ketten tudják: a saját létezésük szereplői, egyetlenségük csakis így tud megjelenni.

\*

De Baka rózsája nem csak *Carment* mintázza. Kell, hogy mást is — költőnk munkái mindig beillesztendőek egy versen kívüli vonatkoztatási rendszerbe.

Van benne valami, ami feltűnőbben jelzi, hogy egyidőben több irányú az érvényesség. (A rózsáé, *Carmen*é, a főhősé, a versíró éné, a költőé vagy Bakáé? — nem! Az emberé.) Ezt mutatja meg a rózsába beköltözött kultúrtörténet.



Ugyanarra a dologra azonos időben is sokféleképpen vonatkozunk. Ha nem így lenne, nem lenne jövőnk.

S Baka éppen ezt tudja. Másról sem beszél, mint az idők összeakaszkodásáról.

Származása ellenére a rózsza: maradéktalanul megtestesíti mindazt, amit mi európainak nevezünk. Ebben talán még van egy másik virágtársa is: a tulipán. De a rózsában jobban keveredik a pogányság és az istenhit mint a tulipánban. Hogy ez is közrejátszik-e abban, hogy annyi változatú kijelentéseit halljuk meg, vélem, igen. A rózsán kívül számos szépvirágú növényfaj tölthette volna be a neki szánt szerepet — csak éppen egyiknek sincs olyan regényes származása, amely a földhözkött itteniség elvágyódásához alkalmas díszlet volna. Bizonyára a perzsák illatigényét más faj is ki tudta volna elégíteni (van olyan, amely nem a rózsák rokona, de rózsaszaga van), vagy a görögök életörömét, szerelmi jelképét, győztes-szimbóluma lehetett volna más, a rómaiak bátorság, kötelességteljesítés, luxusmegjelenítése is találhatott volna egyéb formát, nem szólva a barbár népek mitológiai vagy a keresztény tanok szorongató terei elhasználta rózsákról, amelyek szerepét annyi megkapó virág betölthette volna.

A rózsza — rózsza. De, hogy egyszerre több arcát tudjuk látni — arra a kereszténység hívta fel a figyelmünket. A latin bátorságot a kereszténység Máriának ajánlotta fel; s némi összefüggést vélek e tény s a között, hogy a lélek halhatatlanságát jelölendő, a sírokra is — magányos — rózsák kerülnek. Igen, meg lehetős bátorság kell annak az elviselésére, ha hinni akarjuk, hogy a lelkünk elpusztíthatatlan és örök.

A középkor annak rendje módja szerint a halált és a bátorságot összemosta, s Máriához kötve némi asszonyiságot, az asszonyiságban pedig testiséget is adott vissza a rózsának. A rózsza egyszerre mondta az égi és a földi szerelem szavait. S a rózsával mindez együtt ünnepeltetett; hiszen ünnepelni lehetett, mert — láttuk — volt a rózsába is beleférő múlt, és volt remény — a rózsában benne lévő ambivalencia okán — a jövőre is.

Baka ezt a rózsát nevelte fel ismét *Carmen* című versében, és ennek a rózsának a létét igazolja-bizonyítja most, a huszadik század végén. Ennek a rózsának az illata nem más, mint az ember szaga.